

העיר והעזרה

(להגדרת קדושת ירושלים, העזרה וההיכל)

הדברים מוקדשים לשמם ולזכרם הקדוש של התלמידים החביבים והיקרים מרדכי אלכסנדר ינאי ומרדכי יהודה פוירשטיין, זכרם לברכה, אשר קידשו שם שמים במותם מות גבורים וקדושים במלחמת יום הכפורים.
יקום ה' דמם

שני רעים אהובים אלו — אשר בחייהם ובמותם לא נפרדו שימשו תמיד גם בחיי חיותם כשלוחי ציבור נאמנים, דאגו את דאגת כלל החברים, ששו לקיים המקרא 'איש לרעהו יעזרו ולאחיו יאמר חזק' — זכו להתעלות דקדושה. וממקום עמידתם ביום הקדוש כשליחי ציבור נאמנים בתפילה קצרה בבית מקדש מעט, עלו בסערת אש קודש השמימה כאשר מקראי קודש של קדושת שמו ית' ויחודו על שפתותיהם, ונכנסו לפני ולפנים בבית מקדש של מעלה לכפר על בית ישראל.

תחינה נשמותיהם הקדושות צרורות בצרור החיים ויבולע המות לנצח.

ותערב לפניו יתברך עתירתנו ויעלה קרבנם לרצון לפני אדון כל. ויקויים בנו מקרא שכתוב: 'וגתתי שלום בארץ ושכתבתם ואין מחריד והשבתי חיה רעה מן הארץ וחרב לא תעבור בארצכם'.

פסק הרמב"ם בפ"ו מהלכות בית הבחירה דמקריבין קרבנות בזמן הזה, אף שאין הבית בנוי, ואוכלים קדשי קדשים בכל העזרה אף על פי שהיא חריבה ואינה מוקפת מחיצות, ואוכלים קדשים קלים ומעשר שני בכל ירושלים אף על פי שאין שם חומות, שהקדושה הראשונה קידשה לשעתה וקידשה לעתיד לבוא, ואף שלענין קדושת שאר ארץ ישראל לענין שביעית ומעשרות וכיוצא בזה לא קידשה לעתיד לבוא. ועיין שם מה שכתב בטעם ההבדל בין קדושת המקדש וירושלים לבין קדושת שאר ארץ ישראל. והקשה ב'מנחת חינוך' (מצוה רפד), דלפי זה יהיו פירות ירושלים חייבים בתרומות ומעשרות בזמן הזה, דהרי לא בטלה קדושת ירושלים לענין הקרבת קרבנות

ואכילת קדשים, ולמה לא תועיל הקדושה החמורה לענין תרומות ומעשרות וחלה¹. ולאחר שהאריך שם כתב, דאפשר לתרץ בדוחק קצת "דמצוות התלויות בארץ, זה אינו בגדר קדושה כלל, ולא נתחייב אר"י בזה אלא מפני שהוא ארצם". ר"ל דחייב תרומות ומעשרות וכיוצא בזה אינו תלוי בקדושת הארץ אלא בכך שהפירות גדלים בארץ השייכת לעם ישראל. ומוכיח שם מהא דכל הארצות שכיבש מלך ישראל מדעת רבים לאחר שכבשו כל שבעה עממין, יש להם כל דיני ארץ ישראל עיני שם היטב בדבריו.

ודבריו תמוהין, דאם כן, סוריא שהיא כיבוש יחיד אמאי לא יתחייבו בה תרומות ומעשרות למאן דאמר כיבוש יחיד לאו שמיה כיבוש, דהרי לא מסתבר למימר דלדידיה אין הארץ שייכת לעם ישראל אם כבשוהו בדין כיבוש יחיד וכי ארץ גזולה היתה סוריא בידיו של דוד. ובעל כרחין צריך לומר, דהא דכיבוש יחיד לאו שמיה כיבוש היינו שאין כיבוש יחיד פועל לעניין קדושת הארץ, ואף שהארץ שייכת לעם ישראל שקנהו בכיבוש מלחמה. גם מה שנראה מדבריו, שבזמן הזה אין ארץ ישראל נקראת 'ארצם' (דהרי כתב, דלכן לא נתחייבה ירושלים בתרומות ומעשרות ואף שהקדושה לא בטלה משום דאינה 'ארצם' בזמן הגלות), תמוה, מדברי התוספות (בבא בתרא דף מד, ב, ד"ה 'דלא') שכתבו "דאין לך אדם שאין לו ארבע אמות בארץ ישראל, דקרקע אינה נגזלת". ומבואר בדבריהם, דגם בזמן הגלות ארץ ישראל שייכת לעם ישראל.

תנן בכלים (א, ו), עשר קדושות הן, ארץ ישראל קדושה מכל הארצות, ומה היא קדושתה? שמביאים ממנה העומר, הביכורים ושתי הלחם, מה שאין מביאים כן מכל הארצות. וכתב במשנה אחרונה שם, והא דנוהג בה מצוות התלויות בארץ, לא חשוב קדושה לארץ, אף על גב דחשיב קדושה לאדם המקיימן וכו', אבל קדושת הארץ אינה אלא מה שמקריבין ממנה למקדש, עיין שם. ודבריו צריכין ביאור, דלכאורה נראה דחייב מצוות התלויות בארץ תלויות בקדושת הארץ².

ובספר מקדש דוד (בתחילת הקונטרס בדיני תרומות) כתב לתרץ: "דבעשר קדושות חשוב קדושת המקום וכמו עיירות המוקפות חומה וקדושת ירושלים, אבל קדושת ארץ ישראל למצוות התלויות בארץ אין זה קדושת המקום אלא קדושת העפר (הקרקע — האדמה) דהרי עפר אר"י אפי' אם הוא בחו"ל ג"כ חייב (כדאיתא בירושלמי חלה פ"ד ה"ד: "ירדן ששטף מאר"י ושטף לסוריא ה"ק בחזקתו למעשר ולשביעית והוא שמשך עפר"), ומש"ה לא חשיב רק עומר ושתי הלחם שאינם משום מצוות

1 ובקובץ הערות שבסוף ספר מעדני ארץ על שביעית (ירושלים תשל"ב), בסי' ה, הביא בשם ספר פרי הארץ שפסק כן להלכה, שפירות ירושלים חייבין בתרומות ומעשרות מהתורה גם בזמן הזה. וכתב הגרשז"א, דמכל מקום מסתבר דקדושת הארץ וקדושת ירושלים דקדושתה מחמת שכינה, תרי מיני קדושות הן ולא שייכי כלל אהדדי, ולא נחית לסברת המנ"ח דמהני קדושה חמורה אקדושה קלה.

2 ור"ל רש"י בגיטין דף מז, ב: "שאינו קנין לעכו"ם וכו'", ואין קניינו קנין להפקעה מקדושתה שלא נתחייב במעשר, וכעין לשון זה איתא בכמה דוכתי.

התלויות בארץ, אלא משום דכתיב 'ממושבותיכם' — בשתי הלחם, 'וקצרתם את קצירה' — בעמר" ³. ולפי דבריו יש לומר, דהא דקדושת ירושלים קידשה לשעתה וקידשה לעתיד לבוא, היינו קדושת המקום, דירושלים המקום נתקדש בקדושת ירושלים. אבל קדושת הקרקע שבירושלים הוא מחמת קדושת ארץ ישראל, שירושלים חלק ממנה, וקדושת ארץ ישראל בטלה כשבטל הכיבוש. ולכן אין פירות ירושלים מתחייבים בתרומות ומעשרות מן התורה בזמן הזה.

והנה דעת רש"י (בפסחים דף פה, ב, ד"ה 'גגין') דהא דאמר רב (שם), גגין ועליות לא נתקדשו, הוא בין לדין קדושת העזרה לאכילת קדשי קדשים, ובין לעניין קדושת ירושלים לאכילת קדשים קלים. אולם הרמב"ם כתב (הלכות בית הבחירה ו, ז), "שהגגות והעליות לא נתקדשו, לפיכך גגים אלו אין אוכלים שם קדשי קדשים ואין שוחטין שם קדשים קלים", עכ"ל. ומדויק לשונו נראה, דהא דלא נתקדשו הגגות והעליות הוא רק לעניין קדושת העזרה, אבל לא לעניין קדושת ירושלים. ⁴ ונראה דדעתו דלעניין קדושת ירושלים שהיא קדושת המקום ולא קדושת הקרקע, לא שייך לומר דגגין ועליות לא נתקדשו, כי ודאי הגגין והעליות, מקומם הווי ירושלים, אך לקדושה הנוספת שבעזרה, בקדושה זו, אמר רב, שנתקדשה הקרקע, וגגין ועליות לאו קרקע העזרה היא.

וכן נראה שהוא דעת התוספות (במכות דף יב, א), דאהא דתנן אילן שהוא עומד בפנים ונופו נוטה לחוץ וכו' מכנגד החומה ולפנים כלפנים וכו' הקשו התוספות שם, מהא דאמרינן דגגין ועליות לא נתקדשו, ואם כן אין אוכלין מע"ש על האילן, ותיצו דאיירי שענפי האילן מועטין שאין בהם ד על ד דלא חשיבי והווי כאילו עומדת באוויר כנגד הקרקע. ועוד יש לומר דמיירי אפילו בענפי האילן מרובין ואוויר ירושלים כירושלים. עכ"ד. ונתקשה המהר"מ שם בביאור דבריהם, דמעיקרא סבירא ליה דעל הענפים דינו כעל הגגין, ואם כן מה תירץ דאוויר ירושלים כירושלים, והרי על הענפים הווי כמו על הגגין (ועיין שפירש שבתירוח השני סבירא להו להתוספות לחלק בין על הגגין לבין על הענפים). אבל המהרש"א פירש שם, וז"ל: "ור"ל דלא אמרו בגגין לא נתקדש אלא באוויר עזרה דלא הוי כעזרה, אבל הכא אויר ירושלים הוי כירושלים".

3 ועיי"ש שביאר לפי זה, מדוע מחק הגר"א תיבת 'וביכורים' מהמשנה, דאיהו סבירא ליה דביכורים הווי מצוה התלויה בארץ. והרמב"ם והר"ש דגרסי לה, סבירא להו דבכורים לא חשובה מצווה התלויה בארץ. ונחלקו בזה רבותינו בתוספות בבבא בתרא דף פא, א, ד"ה "הוא למעוטי חו"ל", עיי"ש.

4 ובכסף משנה שם הביא את סוגיית הגמרא בפסחים ודברי רש"י הנ"ל. ואינו מעיר דמלשון הרמב"ם משמע דלא כרש"י. ועיין אור שמח כאן, דדעתו גם בדעת רבינו הרמב"ם דסבירא ליה דגגין ועליות בירושלים שפיר נתקדשו. גם המנחת חינוך במצווה שב הארץ. להוכיח דדעת הרמב"ם דגגין ועליות דירושלים נתקדשו, עיי"ש בדבריהם באורך. גם הרשב"א בתשובותיו ח"א סי' לד נראה דסבירא ליה כן, דכתב שם דגגין ועליות דעזרה אף דאין שוחטים שם קדשי קדשים, מכל מקום אוכלים שם קדשים קלים דהרי לא גריעי מירושלים, עיי"ש.

ודבריו צריכין ביאור לכאורה, דאם רצונו לומר שיש הבדל בין דין אוויר העזרה שאינו כעזרה, לבין דין אוויר ירושלים הווי כירושלים, יקשה מסוגית הגמרא (בזבחים דף כו, א), דאוויר פנים כפנים דמי (והא דתלה ושחט שחטתו פסולה הוא רק בקדשי קדשים דכתיב בהו על ירך, ונתלה וקיבל קבלתו פסולה משום דאין דרך שירות בכך, ע"ש). הרי לנו מפורש דאוויר עזרה כעזרה. ועיין משל"מ פ"א מהלכות שגגות, שהוכיח גם מהא דשבועות דף יז, א, דבעי רבא תלה עצמו באוויר העזרה מהו (לעניין טומאת מקדש), וכתבו התוספות שם, דלא גרסינן אוויר עזרה כעזרה דמי או לא, דהרי אמרינן בפרק כל הפסולים דטמא שהכניס ידו לפנים חייב למאן דאמר ביאה במקצת שמה ביאה, ע"ש. ומוכח דאוויר עזרה הווי כעזרה לכולי עלמא, ונשאר המשל"מ בתימה בדברי המהרש"א⁶.

והנה הרמב"ם בהלכות שגגות שם, הביא ספיקו של רבא בשבועות וכתב, וז"ל: "וכן אם תלה עצמו באויר עזרה הדבר ספק אם אויר עזרה כעזרה או אינו כעזרה", ודבריו תמוהים כפי שתמה המשל"מ. וכתב ביאור שמח' שם, דזה פשוט דאוויר עזרה מקודשת בקדושת העזרה ולכן כשרה קבלה בתוך האוויר וכן טמא שהכניס ידו חייב וכו'. ומספקא ליה אם אוויר עזרה קדוש מצד עצמו בלא ייחוסו אל הקרקע והווי האוויר קדוש במתקלא חדא עם העזרה וכמו שהעזרה הוקדשה לאורכה ולרוחבה כן הוקדשה לרומה כל האוויר עד הגג וכו', או דילמא אוויר העזרה לא שקול כעזרה ממש ואף כי קדוש הוא מה שבתוך העזרה הוי כאוויר חצר לעניין קנין דמכי מטי לאווירא קניי אוויר כלי דכמונה דמי מה שבתוך האוויר. אלו דבריו ז"ל⁶.

ולפי זה יש לומר, דהתוספות סבירא להו לחלק בין אוויר ירושלים לאוויר העזרה בכך, דאוויר העזרה אין לו קדושה מצד עצמו וכל קדושתו הוא מחמת ייחוסו אל הקרקע, ולכן האוויר שעל הגג ובתוך העליה לא נתקדש, דאין המונח בו כמונה על הקרקע, אבל לא כן באוויר ירושלים, האוויר קדוש מחמת עצמו ולא משום דהמונח בו כמונה על הקרקע דמי. ואם כן שפיר גם גגותיה ועליותיה נתקדשו.

והדברים מתבארים יותר על פי מה שנתבאר לעיל, דירושלים חלה קדושתה על המקום ולא רק על הקרקע, ולכן שפיר נתקדש גם האוויר כי גם האוויר של ירושלים הרי הוא מקום ירושלים. אבל העזרה קדושתה חלה על הקרקע ולכן הא דהאוויר קדוש הוא רק משום דכמונה בקרקע העזרה הוא⁷.

5 ומה שתמה שם במשל"מ, מדוע לא הוכיחו בתוספות דאוויר עזרה כעזרה מהא דזבחים דף כו, א, דאוויר פנים כפנים דמי, נראה דיש לומר דרצו התוספות להוכיח מההיא דכל הפסולים דאירי לדין טומאת מקדש כההיא דשבועות. ועיין באור שמה פ"א משגגות, וקהלות יעקב שבועות סי' יא.

6 ובקהלות יעקב (שם) ביאר לפי זה מחלוקתם של רבנו אלהנן והראב"ד בפירוש הראב"ד למסכת תמיד דף ל, א: אם בימה של עץ עומדת בעזרה נידונית כגנין ועליות, עיי"ש.

7 יש לדייק כן גם מדברי הב"ח בהגהותיו לתוספות במכות שם, שבמקום 'אוויר ירושלים כירושלים' גרס 'אוויר ירושלים וגגה שוין לקרקע' ונראה דכוונתו דאוויר ירושלים יש בו קדושה מחמת עצמו ולא משום דהמונח בו כמונה בקרקע, אלא האוויר בעצמו שווה לקרקע.

ולאור כל הנ"ל. יש לומר דלכו לא חיילא קדושת ירושלים על קדושת הארץ
הקלה לעניין חיוב תרומות ומעשרות משום דבאמת שתי קדושות הן, קדושת ירושלים
שהיא קדושת המקום וקדושת ארץ ישראל שהיא קדושת הקרקע, וסרה תלונת הרב
בעל מנחת חינוך.

והנה כתבו התוספות בזבחים דף כד, ב, ד"ה 'הואיל', דאף על גב דשלמה בנה
הבית, דוד קידשה. ונראה דכוונתם היא לעניין קדושת העזרה ולא לעניין קדושת
ההיכל, דלא מסתבר לומר שבטרם היה ההיכל בנוי כבר נתקדש המקום בקדושתו של
היכל⁸. ולפי זה ההיכל לאחר היבנותו יש בו גם קדושת העזרה שקרקעה נתקדש
בה על ידי דוד, ונוספה בו הקדושה החמורה של קדושת המקדש.

ויש לדייק כן, מהא דאמר רבי יוחנן (זבחים דף סג, א), שלמים ששחטן בהיכל
כשרים שנאמר ושחטו פתח אהל מועד, ולא יהא טפל חמור מן העיקר, ע"ש. ואם נאמר
דרצפת ההיכל אין בו קדושת העזרה, מהיכי תיתי לן להכשיר בהיכל שחיטת השלמים,
אף שנאמר פתח אהל מועד, אבל מכל מקום חצר דהיינו עזרה בעינן. בשלמא אם יש
בהיכל גם משום קדושת העזרה שייך שפיר לומר לא יהא טפל חמור מן העיקר, כיוון
שיש בעיקר, דהיינו ההיכל, כל הקדושה שישנה בטפל, דהיינו העזרה. ועוד חמור
הוא העיקר מהטפל. אבל אם אין בהיכל קדושת העזרה לא היה צריך להכשיר בו שחיטת
השלמים. גם לשונו של הרמב"ם מדויק כן, שכתב בהלכות מעשה הקרבנות (ה, ד):
"שחטם בהיכל כשרים, אבל אם שחטן בגגו של היכל פסולים שאין הגגות ראויות
לשחיטה כלל אלא בקרקע העזרה"⁹. הרי שבעינינו שחיטה על רצפת העזרה
דווקא, ואם אין בהיכל משום קדושת העזרה איך תכשר שם שחיטת קדשים קלים.

ונראה דהא דכתבנו דקדושת העזרה קדושת הקרקע היא, הוא דווקא לעניין
קדושת העזרה. אבל הקדושה החמורה שנתקדש בה ההיכל היא קדושת המקום¹⁰,
דהרי איתא בפסחים (דף פו, א), דעליות דהיכל נתקדשו ולא אמר רב דגגין ועליות
לא נתקדשו אלא בעזרה, אבל בהיכל שפיר נתקדשו משום דכתיב "ויתן דוד לשלמה
בנו את תבנית האולם ואת בתיו וגנזכיו ועליותיו" וכו' וכתב "הכל בכתב מיד ה'
עלי השכיל", עיי"ש.

ויתבאר לפי זה הא דמשמע בסוגיא שם (שבועות יו, ב תוס' ד"ה וטמא) דאף דעליות
דהיכל נתקדשו, מכל מקום גגו לא נתקדש. ופירש רש"י שם ד"ה 'ת"ש וגגו', משום דרק

8 ולשון התוספות 'דאע"ג דשלמה בנה בית דוד קידשה' (בלשון נקבה) משמע לכאורה
דהתייחסו לעזרה.

9 ודרך אגב יש לדייק מלשון זה, דקדושת העזרה, קדושת קרקע היא, וכמשנתנינו.

10 כי העזרה תכליתה לעבודת הכהנים שעל הרצפה נעשית. אבל הקדושה החמורה של
קדושת ההיכל היא משום דהמקדש הווי מקום השראת השכינה כנאמר "ויועדתי אליך שם"
(שמות כט, מג), ונאמר "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם" (שם כה, ח) והשכינה 'מלא כל
הארץ כבודו'. ולא שייך לומר שהרצפה נתקדשה להשראת שכינתו ית"ש, ולא האוויר
שעליה. לכן מסתבר, שקדושת המקדש קדושת מקום היא ולא קדושת הקרקע.

עליות כתיב בהאי קרא דויתן דוד לשלמה וכו', וכן כתבו התוספות בשבועות (דף יז, ב, ד"ה 'וטמא'), ולפי הנ"ל מתבאר היטב, דקדושת העזרה שהיא קדושת קרקע לא נתקדשו לא גגותיה ולא עליותיה, אבל קדושת ההיכל שקדושת המקום היא שפיר נתקדשו העליות שהן בתוך בניין ההיכל, אבל הגג העליון של ההיכל הוא כבר מחוץ למחיצות ההיכל ולכן לא נתקדש.